

Architectonikus gömböcjáték

A Nuri, a Fung-Wong és a Kalmaegi tájfunnak ajánljuk...

Építészeti fikcióesszé a 2010-es Sanghaji Világkiállítás Magyar Pavilonja külső és belső kialakítására kiírt tervpályázat 5. sorszámú terve kapcsán

*„Az emberiség kollektív evolúciója döntő jelentőségű ponthoz közeledik: a világ mára gazdaságilag, társadalmilag és ökológiai értelemben egyaránt **instabillá** vált.”*
(László Ervin)

*„Mit akarsz, hé; meg akarsz enni? Majd megeszlek én!
– S azzal hamm, bekapta!”*
(Mese a kisgömböcről)

*„Ha valamely mű egy első díjat nyert, akkor mindenki bólintott, és azt mondta: „hát, ugye, ez az, amit a kultúrpolitika akart”. Ha nem nyert semmilyen díjat, akkor mindenki tudomásul vette, kivéve azt az alkotót, aki alulmaradt – hát, igen, ez az építészek sorsa. Ha azok a jelentékeny építészek, akik ekkor még erejük teljében éltek – például Weichinger Károly, vagy vannak többen, akiket most nem tudok hirtelenjében elsorolni – egy tervet készítettek, és ez a terv nemhogy nem került kivitelre, de talán semmiféle elismerést sem aratott, akkor ők nyugodtan gondolhatták: „hát, persze, nem tetszem a kultúrpolitikának”. Nem voltak különösen megsértve, de tudomásul vették, hogy ez egy politikai kérdés. Ha pedig valaki nyert valamilyen díjat, akkor azt mondták: „persze, ez biztosan jóba van a miniszterrel”. Valószínűleg így is volt.
De ezek nem voltak olyan nagyon ... keserves dolgok.”*
(Beszélgetés Zádor Annával a szocreálról. 1993. március 18. In: M.P.: Mikropolisz – Térszövegek pp: 127–128.)

„...az újabb építészeti világfejlődés meghatározó alakjait mai építészeink többsége csak felületesen utánozgatja, vagy felületesen fitymálgatja, valóságos megismerésük és valóságos megértésük nélkül, illetve ezek helyett.”
(Kunszt György)

„Form follows Climat”
(Charles Correa)

A *fair play* szellemében gratulálva [a tervpályázat](#) résztvevőinek és nyerteseinek (nem utolsó sorban a zsűri tagjainak) az [itt bemutatott pályamű](#) szerzői abban bízunk, elképzeléseink talán szakmánkon túli és arra visszaható gondolatokat is ébreszthetnek. Műleírásunkban csak részben fejtettük ki alapelveinket; olyan kulcsfogalom, mint mondjuk: *Mikropolisz*, a névjegy tervlapok közt felejtésével, tehát automatikus kizárással lett volna egyenértékű. Nem mintha feltételezhetnénk akármely „vájtszemű” zsűriről is kicsiny hazánkban, hogy kapásból ne ismerné fel a szerzők túlnyomó hányadát egy-egy pályázati mezőnyben, de hát tegyünk úgy, hogy tiszteletben tartjuk a titkossági játékszabályokat. Ami persze fölveti azt az ősi dilemmát, nem volna-e mégis karakánabb a névalírással eljárás.

Igaz, Marcel Duchamp sem személyazonosította *Kút* című (pissoir ready-made) pályaművét, melynek elbíráló bizottsága hangadó **keménymagját** amúgy teljes szellemi-fizikai valójában – saját öndublörködő strómanjaként – befolyásolta. Ha egy-egy koncepció világszínvonalú, miért is ne lehetnének keresztlabdák, miért is ne játszhatnának teljes pályás letámadást annak bajnokai, mint például a holland fociban? És, hát – ne legyünk szemforgatóak és törpelelkűek –, az éppen divatos poszt-neurázsiái kultúrpolitikát „csinálni”, miért ne lehetne helyénvaló, sőt, fantasztikus dolog? Mert a Gömböc, mint meditációs objektum által ihletett installációk fogadtatásának rituáléja, legalább olyan „előremutatón” körbe permetezett termékkiválasztó „versenyhelyzetet” (Vargha Mihály *terminus technicusával*: [pozitív mutyit](#)) eredményezhetne futó pillantásra, mint mondjuk Marcel Duchamp leleménye. És miért kételkednénk egy jó szándékú – pozitívnek hitt – mutyi világjobbító tisztaságában? Hiszen az igazi tudathasadás nem jelen pályamű alkotói és a zsűrit „alkotó” (és alakító) függetlenebb személyiségek önálló értékrendje, hanem „a” Bíráló Bizottság –, mint „kollektív él-lény” (Hamvas Bélát és Goethét parafrázálván: *residuum-ressentiment*) – „világfelfogása” között tátong.

Nincs is *ezzel* semmi baj, *mutatis mutandis* – ezek sem olyan nagyon... keserves dolgok. Gondoljunk a különböző politikai-társadalmi és gazdasági avantgárdok, a jakobinusok, a bolsevikok és **globálnyikok** köztéri installációira, számtalan szereplőt f/elhasználó „élet”-játékaira, Guillotine doktor találmányától a legbékéltetőbb honi, belvárosi, átmeneti „utcabútor-kultúráig”. Mely utcabútor kultúra az Országháztól, a Kossuth-tértől az Andrássy úton át akár a Hősök teréig terelgetné a nagyérdeműt a „felismert szabadság” szükségszerű járatain. Most eszünkbe juthatna egy régi barátunk keresetlen megjegyzése egyik – még digitalizálatlan-behálózatlan – szamizdat szövegünk (M.P.) olvastán: ***Te mindenkivel szemben kiásod a csatabárdot.*** Így hát enyhítésként talán írjuk le a következő mondatot: Természetesen jelen fikcióesszé jelenései (*szamizdat szöveget szamizdat szövegre szívesen cserélünk!*) és a jelenvalóság közti bármilyen egybeesés pusztán a véletlen műve.

A 2010-es Sanghaji Világkiállításon Magyarország egy 39,0x21,0x12,0 méteres ipari konténert bérel a 2010. május 1. és október 31. között zajló seregszemle időtartamára. Ez egy hatalmas doboz, amit kvázi 21. századi „csodakamra”-ként, kívül-béül „installálni”, elvarázsolni kellett. „A pályázóknak a „Jobb város, jobb élet” és a „Gömböc” összehangolására kellett felépítenie tervét oly módon, hogy a kiállítás látogatója számára érthető, értékelhető legyen.” (A kiállítás zárását követően a konténert eredeti formájában kell visszaadni a kínai félnek.)

Mi is a Gömböc? Az internetes ismertető szabatosan tömör, köznyelvi megfogalmazásában: „A Gömböc az *első ismert homogén test, melynek egy stabil és egy instabil, azaz összesen két egyensúlyi pontja van. Bizonyítható, hogy ennél kevesebb egyensúlyi helyzettel rendelkező test nem létezhet.*

A stabil egyensúlyi pont (S): A Gömböcöt bárhogy tesszük is le, mindig a stabil egyensúlyi pontjába (S) tér vissza. Így viselkedik a keljfeljancsi is. Míg a keljfeljancsi visszaállása egy nehezebbnek köszönhető, a Gömböc csupán egyetlen, homogén anyagból készült, ezért maga a forma biztosítja talpra állását.

Az instabil egyensúlyi pont (I): A gömböc gerincének tetején található az egyetlen instabil egyensúlyi pontja (I). Ebben a helyzetben elvileg képes lenne megállni, de a legkisebb zavarás hatására elbillen onnan, hasonlóan egy hegyére állított ceruzához.”

Jobb város, jobb élet?

A mindent és mindenkit felfaló kisgömböc globális meséje és a Gömböc (mint „homogén keljfeljancsi”), mint ideális test? Mert a „**valamit**”, amit a nagy orosz matematikus V. I. Arnold professzor ösztönzésére annak alkotói felfedeztek, először is önmaguk közt hívták **Gömböc**-nek, miképp azt Domokos Gábor a találmány történetét összegző előadásában kihangsúlyozta. Kifejezetten fontosnak éreztük tehát, hogy eme személyes, feltalálói Gömböc-bemutató élményét közvetítő képernyők – egy jókora fekete dobozként megfogalmazott –, külön vetítőteremben legyenek elhelyezve.

Jobb város, jobb élet?

Zalotay Elemér a modern építészet ős-szociális indíttatása nyomán –, építsünk napfényes, egészséges otthont minden Földlakónak a kor legmagasabb technikai színvonalán – kitalálta a Független Kertváros ideáját. Hasonlóképp jutottunk el a Jobb város, jobb élet szlogen – globális klímaváltozás mentén történő – következetes végig gondolásával a Mikropolisz fogalmához, pontosabban a mandala-elv éghajlat-kiegyensúlyozó építészeti alkalmazásához, **Charles Correa** ázsiai építész elméleti és gyakorlati munkásságát követve.

A Gömböc, mint ideális test *instabil* „egyensúlyi helyzete” (I), mint potenciális katasztrófa állapot, valamint a Gömböc *stabil* egyensúlyi helyzete (S) felé irányuló –, a katasztrófát megkötni és feloldani remélő, vagy *azt pusztán követő* – mozgásának térbeli megfelelőit kerestük. Kül- és beltéri installációnk a kozmikus világmodellként felfogott Gömböc építészeti áthallásait – architektonikus gömböcjátékát – próbálta megjeleníteni. Az architektonikus gömböcjáték térbeli kifejtéséhez a mandalát is felhasználtuk. Summázzuk tehát a mandala lényegét **Mircea Eliáde** vallástörténész és **Meggyesi Tamás** városépítész nyomán: – *A tibeti misztikában gyökerező mandala a kör és a négyzet elemeiből építkező, spirituális „akkumulátor”. Egy olyan színes, vizuális labirintus, melynek segítségével a jelölt, a mandala „látogatója” közelebb juthat Önmagához. A mandala középpontjában – magjában – kell megküzdenie lényé legvégtetesebb démonaival és angyalaival. Ahonnét, ha élve kikerül, vissza-visszacsbíthat, kvázi ”vendégül láthat” másokat is, saját maguk és az éppen aktuális világmindenség mélyebb megismeréséhez hozzájárulva.*

A Gömböc gerince, ahol az instabil egyensúlyi pont is elhelyezkedik, sziluettjében hátborzongatóan emlékeztet a Himalája vonulatára. A Himalájából olyan hatalmas folyók erednek, amelyek mintegy hárommilliárdnyi ember életfeltételeit határozzák meg. A Föld lakosságának majdnem feléről van szó, nem csoda, hogy Tibet függetlensége Kínát geostratégiaiolyan oly kényesen érintené. És gondoljuk meg, az édesvíztől alapvetően függő termőtalaj az agrár-ökológusok előrejelzése szerint hamarabb elfogyhat a Földgolyón, mint mondjuk az olaj. De a probléma felismeréséhez nem kell Kínáig repülni. Elég néhány lépésnyit előrekövetkeztetni abból a tényből, hogy Magyarország édesvízkészletének 92%-a politikai határainkon *kívülről érkezik*. (*Már megint szennyezik a vizünket* – halljuk a legfrissebb hírt a honi királyi tévéből – *csak most nem a Rábát az osztrákok, hanem a Tiszát az ukránok.*) Tehát az országhatárokon belülről eredő édesvizek tekintetében Magyarország a harmadik leg-víz-szegényebb nép a világon, csupán Türkmenisztán és Egyiptom „előz” meg bennünket 95%-kal. És ezt a hazai édesvízkészletet játszották át a „rendszer-váltást” követő komprádor garnitúrák olyan euroatlanti (és ami elképesztő: állami, de *külhoni állami!*) cégek érdekkörébe, amelyek Afrikában és Euráziában már dollárnyelő ivóvíz-automaták (és felhőkarcolók) felállításából profitálnak.

A Földgolyó egészét és Kínát aggodalommal figyelő ökológusok felfogása szerint a kínai szocio-kapitalista mandarinkormányzás is hasonló ellentmondásokkal terhes. Mert nemcsak

magyarországi agrárkonferenciákon hangzanak el olyan „vezetői” kijelentések, hogy a 21. századi modern, nagyvárosiasodó életforma keretei között a falvak világa „korszerűtlen”, kvázi „gazdaságtalan”, felszámolásra váró „feudális, félfázisai csökevény”. Hogy ez mekkora tévedés, igazolja a következő ökológiai metafora. Ha a környező hegyek erdeit kivágjuk, nincs ami felfogja a lezúduló vizeket és elkerülhetetlenül pusztító árvizekre és belvizekre számíthatunk. Hasonlóképp, ha a vidék élelemtermő és mikrotelepülés megőrző képességét felszámoljuk, a munka nélkül maradt, elkeseredett vidéki földönfutók elárasztják a nagyvárosokat, kezelhetetlen társadalmi, gazdasági és politikai problémák elé állítva az éppen aktuális kormányzatot Párizstól Pekingig, Brüsszeltől Budapestig, Ulanbátortól Sanghajig. **(Toronydarukat foglaltak el illegális bevándorlók Brüsszelben, kilátástalan helyzetük rendezését követelve** – olvashatjuk a szakmába vágó Európai Unió napihírt.)

A metropoliszok és vidékük településföldrajzi egyensúlyának helyreállítása 21. századi, globális túlélési stratégia kellene legyen, (és nem csupán Ázsiában!) miképp arra Gandhi és tanítványai lassan már egy évszázada felhívták a figyelmet. Pályázati tervünket tehát fellegjáró ideára alapoztuk: a jobb város / jobb vidék / jobb élet új településföldrajzi egyensúlyának keresésében akár az architektonikus gömböcjáték is orientálhatná látogatóit, mint át és átsétálható, térivé roncsolt mandala, mini-mikropolisz, meditációs objektum.

Feltéve, ha szerencsénkre (vagy szerencsétlenségünkre) ép elmével és ép bőrrel kimászunk abból a garantáltan „modern” ökológiai krízis kotyvalékból, amit az emberiség minimum a görög mikropoliszok felbomlása óta magának megfőzött. Ahol a filozófusok szerint a 6 ezer főt meghaladó városállamok azért nem „javasoltak”, mert efölött már lehetetlenné válik az egyes tisztviselők politikai és erkölcsi alkalmasságának az összes városlakó polgár által „demokratikusan” mérlegelhető kontrollja.

Kedves (Vájt szemű) Látogató!

Hát ezért elkerülhetetlen a – valamelyest talán Platón barlangjára is emlékeztető – sötét, aszimmetrikusan roncsolt „beavató tér” a pavilonba történő belépéskor. Bárki (akár a Kedves Zsűri is) már most a fejéhez kaphat és elszaladhat. Mert, **Beney Zsuzsa** gondolataival élve: **„Rettenetes a világ megsemmisülésének tudata. De mérhetetlenül, összehasonlíthatatlanul rettenetesebb az a tudat, hogy ezt a katasztrófát nem valamely külső hatalom, nem a kozmosz vagy a földi természet ereje, hanem önmagunk, az emberi szellem fejlődésének folyamata hozta létre. Ennek a paradoxonnak felismerése sokunk számára kétségbeejtőbb a megsemmisülés folyamatánál.”** Ezt az életérzést és szellemi katasztrófát jelenítené meg a Gömböc instabil „egyensúlyi helyzetéből” (I) következő aszimmetrikus vetődése, dőlése is. Az – a szó legszorosabb, egzisztenciális és fizikai értelmében életveszélyes szituáció, a lélek sötét éjszakája –, amit az aszimmetrikus elrendezésű „barlangtér” megidézni hivatott. És pontosan ennek a pokolkarcoló életérzésnek irracionálisan reményteli, virtuális ellenpontozásaként jutottunk arra a meggyőződésre, hogy majd a mandalából eredeztethető kiállítótér centrumában egyensúlyát kereső (S), felnőtt és gyermekléptékű Gömböc-páros – hologramként jelenjen meg.

A már-már gyógyíthatatlannak, „kezelhetetlennek” tetsző későfausti konzumidióta önpusztulását követő Új aranykor, borostyánszínű Gömböc-hologramjaként. Amely Gömböc-hologramon balesetveszély nélkül, mintegy álomszerűen átsétálhatunk, akár családostól is. Ahová a pavilon túlsó sarka felől is odaszaladhatnak a gyerekek, anélkül, hogy agyonnyomná, „felfalná” őket a mesebeli gömböc. Az a mesebeli gömböc, amely a legtöbb vájt szemű felnőttet már réges-rég felfalta, a Mammon önkéntes, olykor kevésbé önkéntes

rabszolgájaként. Miképp az – elrettentő példaként – a szerpentin-szerűen kígyózó térfalakra akasztott gyermekrajzokon is látható. E gyermekrajzok vonzásában bontakoztak volna ki azok a Wunderkammer-ként (csodakamraként) telítődő vitrin-dobozok is, amelyek a lépésnyi szélességű mellvédeket ritmizálták volna. Maga a pavilon ipari konténere is egy dobozmű, így dobozművek a dobozműben (ház a házban) alapon varázsolták volna el a látogatót, nagy valószínűséggel az Első Magyar Látványtár Alapítvány alkotói-baráti körének munkái is. Zoltán Sándor *Hordozható világvégéje*, Schwierkiewicz Róbert gömböcökre hajazó aranyozott fejtorzói és még ki tudja mennyi minden. (Amúgy a Gömböc-hologram Balogh Tibor matematikus háromdimenziós televíziójának, Gábor Dénes találmányára épülő, napjainkban – tehát garantáltan a 21. században – folytatott kísérleteire támaszkodott volna.)

Sebaj.

Mert egyáltalán nem olyan nagy baj, hogy ez a vonat is elment, vagy hogy stílszerűek maradjunk – ez a gömböc is elgurult (elszállt, elroncsolódott)... Érzékelvén a „*Kúrmányzati negyed*” körüli cserbenhagyásos gázolást, pénzügyi osztogatásokat és fosztogatásokat, szerencse a szerencsétlenségben, hogy az ehhez fogható *globálnyik* anomáliáktól bizonyosan megmenekültünk. És talán azon sem kell annyira csodálkozni, hogy a jelen helytartó-garnitúra megbízói „megbízhatóságától” megrendült építésztársadalom fantáziáját nem tüzelte fel igazán a pályázati kiírás. És a „jogosan remélnél” jóval kevesebben, mindössze tízen indultak... Ugye, mégsem a Gömböc, mint találmány jelentéktelensége lehet az oka annak, hogy például a magyar építőművészet olyan világnagyságai, mint a már említett Zalotay Elemér vagy a ráadásul éppen Kínában, Arata Isozaki meghívására alkotó Bachman Gábor, eltekintettek e nemes megmérettetéstől?

Amúgy, eme *globálnyik* anomáliák is abból a pokolkarcoló életérzésből fakadhatnak, melyet a pavilonba belépve a „barlangtér” roncsolt homályában „modelleztünk”. És amelyből a fény felé, a lépcsőn felkapaszkodva a mandala-szerű térbe vágyódunk –, vagy hanyatt-homlok elszaladunk... A kiállítótér lélekgyógyító ereje nem csupán a Gömböc stabil egyensúlyi helyzetére (S) irányuló mozgását (is) leíró, kvázi „elringató” szerpentin formából eredne. Az igazi gyógyító erő sokkal inkább a falakon megjelenő matematikai ábrák és költemények, (meditációs objektumok) szellemi egyhegyűség elmeállapotát előidéző rejtélyességéből következne. Valamint a kiállítótér Mikropolisz-jellegéből, a pihenőterekkel tagolt rámpákat lépcső-piramisokkal is átkötő mini-beszélgető helyek, ember és ember közti – emberibb, családiasabb (21. századi média-szakkifejezéssel: interaktív) kapcsolatokat ébresztő, lépésről-lépésre kibomló képességéből. Jaspers az időszámításunk előtti első évezredet Tengelykornak (Achsen-zeit) nevezte el, ahonnét időről időre, akarva-akaratlan ihletet merítünk még akkor is, ha átmeneti elmezavarunkban „a múltat végképp eltörölni” véljük. Miért ne metszhetnénk hát előre tengelykori Európánk interkontinentális, kvázi „crossover” bölcsességével is, kiegyensúlyozni remélvén kínai barátaink 5 és félezer éves szellemi fölényét? És miért ne próbálnánk meg a *globálnyik* valláspótlékként belőtt, sápadtarcú, suicid-technofóbiát „átizzadni”, mely mengelei precizitással sterilizálná, aszalná teniszlabdányi tamagocsivá a Földgolyót?

Az ovidiusi Átváltozások (*Aurea prima sata est aetas, quae vindice nullo*) újaranykori „reformjába” vetett irracionális reményt megjelenítő Gömböc-hologrampár, egy – üveg járófelülettel fedett – négyzet alakú víztükör felett keresné egyensúlyát. Amely víztükröt egy folyóka kötne össze a (való)világgal, – a pavilon repkényes lugassal árnyalt kültéri ivókútjával. A folyóka átmeneti tere biztosítana helyet a Gömböc-simogató pultoknak is.

Azoknak a Gömböc-simogatóknak, amelyeket a zsűri – a pályamű *egyetlen értékelhető ötletének* ismert f/el...

„A zsűri hiányolta, hogy egyik pályamű sem emelte finoman a tenyerére ezt a tárgyat („Gömböc”), csak szolidan megmagyarázva erősítette meg jelentőségét.” – olvashatjuk a kelletlenül beismerő konnotációjú, (csipetnyi erotikával fűszerezett) „lélekhűsítő” szentenciát a Zárójelentésben, a tervpályázat eredményének összefoglaló értékelése című alfejezetben.

„Even her professors were a little wary of her – with her bizarre, impractical building plans, presented on cheap brown paper, her indifference to their passionate critiques.”
(Arundhati Roy: The God of Small Things)

Megjegyzendő, a gyermek, felnőtt női és férfi könyökmagasságba tervezett Gömböc-simogató pultok egy sajátos 21. századi térdinamikai, ökoegyensúlyi (és talán globális erkölcsi) problémát is felvetnének. Nevezetesen a nem-euklidészi terek és a Gömböc találkozásainak „kézzelfogható”, gyakorlati próbáit. A Gömböc-simogató pultok *konkáv*, tehát tányér- (avagy tenyér) formájú terek lennének, a „tányérok” peremén legömbölyített biztonsági peremmel. Fikcióösszénk asszociációs tartományában maradván, ez a *konkáv* fogadófelület a Gömböc instabil „egyensúlyi helyzetéből” (I) következő, kezdeti dőlését, vetődését, a görbület intenzitásához alkalmazkodva – mérsékelné, mintegy mandala-szerűen körbe ölelné.

Konvex, tehát fordított tányér esetén, a Gömböc akár többször egymás után is átfordulhatna a gerincén, (sűrűsödő katasztrófa-helyzeteket szimulálva) mely minden bizonnyal a Gömböc roncsolódásához vezetne. (A fenti határhelyzetek ökológiai áthallásaira – Gömböc versus bolygónk bioszférája – később térünk ki.)

Amúgy jelen terv szerzői nem zárkóznának el az elől, ha a – Kedves Zsűri által kelletlenül is, de valamelyest méltányolt – Gömböc-simogató ideája ihlető erővel szolgálna, mondjuk a tovább fejlesztésre javasolt pályamű beltéri koncepciójára. (Az „*úttörő*” *ahol tud, segít...*) Azonnal lemondva persze eme nem feltétlenül önzetlen ajánlattételről életképesebb elképzelések, netán bármiféle természetű „begombolkozás”, jogos ellenérzés esetén. Ez utóbbira alkalmat nyújthatna például, ha a zsűri Zárójelentéséből fentiekben citált, szolid szexuálpszichológiai hiányérzetet (...egyik pályamű sem emelte finoman a tenyerére ((*kvázi kellemben kényeztetve?*)) ezt a tárgyat („Gömböc”)...) konzekvensen kiterjesztenék a szerződéskötésre „felterjesztett” pavilon-konceptió egészére. Mely „*szociális simogató*” nem kívánt kultúrpolitikai áthallásokkal, már-már térbeli, freudi elszólásokkal illelhetné, minősíthetné, lephetné, leplezhetné, „fedezhetné” stb... (*nem kívánt törlendő*), úgy a magyar, mint a kínai döntéshozókat. És ami igazán udvariatlan, *ah, későszocreál burzsoázia diszkrét bája!* a vendéglátással már-már szemérmetlenül visszaélő magatartás volna, a kiállítótér majdani, nagyérdemű látogatóit is. Mert az építészet képtelen hazudni. Bár lehet, hogy eme – akár szándékolt, akár szándékolatlan –, a szó szoros értelmében: *tüskeböki* „kritikai attitűd” éppenséggel érdeme a figyelemreméltó szakmai előképekre (is) támaszkodó, minden bizonnyal nem érdemtelenül kiemelt pályaműnek. (*Heatherwick stúdió angol pavilonja a 2010-es Sanghaji Expóra, Koppelmartinez AG Aqua-extremája a 2002-es svájci Expón, aztán Kuma, Peacock, Böröcz, Ekler stb*) De erről talán később, ha egyáltalán...

Mert sokkal fontosabb volna a fenti önfelkínálkozó kitérőnél pályaművünk kül- és beltéri installációinak alkalmazkodása – Forma követi az éghajlatot, pontosabban az *éghajlatváltozást* – a seregszemle időtartama alatt várható különféle meteorológiai kilengésekhez. Sanghaj és térsége, a délkelet ázsiai partvidék, a „kellemben napsütötte”

május és október közötti intervallumban melleleg a tenger felől érkező, egyre kiszámíthatatlanabb ritmusban tomboló tájfunok, esetenként hőhullámok és nagy esőzések ideje is. Csak halkan jegyzem meg, most, amikor ezt a mondatot írjuk, éppen **Sanghaj irányába tart közel 200 kilométeres óránkénti sebességgel Tajvan felől a Kalmaegi névre hallgató, Csendes-óceáni tájfun, amelyhez hasonlókra 2010 nyarán is bizonyosan számítani lehet.** (Az erős szelek miatt a partokon szökőár, a heves csapadék következtében pedig a hegyvidékek lábainál áradás, földcsuszamlás léphet fel – olvasható az ICI Interaktív Meteorológia aktuális honlapján.) Amúgy, homlokzati installációnk kő-szélhárítói már jóval szerényebb széljárás esetén is soha nem ismétlődő, vérbeli meteorológiailag is interaktív/repetitív zenével lepnek meg a Magyar Pavilon és környezete látogatóit.

A kiállítótér köfelhői szintén reagálnának a legszerényebb légmozgásra is. És a középpontban táncoló Gömböc-hologrampár borostyánfénye folyton változó árnyjátékokat vetítene a mennyezetre erősített vitorlavásznakra az imbolygó köfelhőkön át. A kiállítótéri köfelhők légmozgás-térítő és csendesítő szerepet is ellátva, kellemesebb „helyi” szellőjárással simogatnák a nagyérdeműt, mintegy megelőlegezve a repkényhomlokzat és a kültéri oldalhajó teázójának szabad ég alatti klímáját – csendesebb, napsütötte alkalmakkor. Egyébiránt, a Magyar Pavilon nem kifejezetten „tollászkodó” enteriőrjét és exteriőrjét az általunk legmagasabbra értékelt ázsiai szociológus-architektus, Mahatma Gandhi szentenciája nyomán kíséreltük meg alakítani. „**A külső formáknak csak annyiban van jelentőségük, amennyiben az ember bensejében lakozó szellemnek a kifejezései.**” (Belátjuk ugyanakkor, ha valakit az a megtiszteltetés ér, hogy agyonlövik – és még csak nem is éli túl, – az nem igazi Szupermen, az nem igazán „korszerű”, 21. századi példakép. Egy vájtszemű sikersugalmazó „szemüvegén” át – legfeljebb egy vigyázatlan romantikus.)

„De ffúúúú a szééél, de ffúúúúú a széééél, jajj Isteneeeeem!!!!
De nem vvigyááááz”, de nem vvigyááááz... senki seeeem!!!!”
(Nótár Mary)

Megjegyzendő, hogy a pavilon, mint éghajlat-kiegyensúlyozó reagens, rejtett „képességeit” szélsőséges időjárás esetén bontakoztatná csak ki igazán. Egy, a Kalmaegihez fogható tájfunnal járó óceánvízszint emelkedés esetén a kiállítótér (a Gömböc mozgáskultúráját leíró sinus-függvény által is ihletett) magassági tagolása, a „parancsnoki híddal” és a szerpentinekkel, – emberéleteket menthet. (Végig gondoltuk azt is, miképpen lehetne eljutni a pavilon-konténer majdnem lapos tetejére is, ám úgy éreztük, hogy ezekkel a részletekkel a Kedves Zsüri építőművészi teherbíró képességét amúgy is teljesen felesleges volna megterhelni.) Visszatérve a Gömböc viselkedéskultúráját ábrázoló (óceánparti szökőárra is emlékeztető) sinus-függvényhez, annak égnél lendülő vonala a Jobb város/jobb élet vezérszlogen **egyik lehetséges megfejtése, kiútja** irányába is mutatna. A sinusgörbét a pavilon belső homlokzatain fraktálszerűen kaotikus ritmusban „követő” felhőkarcoló-sziluettek ezt az amúgy kifejezetten divatos „**urbanista mega-technót**” karikírozták volna. Mert az óceánparti (vagy intrakontinentális) metropoliszok vertikális tovaburjánzása (**Fejlődés ellen nincs orvosság? Milyen szépen növekedik ez a szemrevalóan esztétikus, rákos daganat?**) számtalan –, rövidtávon is nehezen odázható – biológiai bombát rejteget. Hiszen a termőföldeket és az édesvizeket (**Célunk az ég, elvtársak...**) még társadalmi munkában is nehéz lenne a levegőbe „lekesíteni”. (Legfeljebb „atomizált” formában, a globális nukleáris telet megelőző/előidéző Teller-féle hidrogénbomba („**Entmaterialisation der Erde**”) segítségével.)

David Corten az Óriásvárosokat egy olyan űrhajóhoz hasonlította, ahol egy vadnyugati cowboy gátlástalanságával randalírozunk. Minden élelmet és energiát kívülről rabolunk, az összes szemetünket pedig magunk alá piszkítjuk. Minél hatalmasabbak Óriásvárosaink New Yorktól Sanghajig, annál nagyobb arányban, már-már kozmikus léptékben szennyezzük. És az Óriásvárosok „csúcsrajáratását” már az évezred elején (a Ground 0-hoz fogható) felmorzsolódások, katabolikus lépcsőkben zajló zuhanások, kriminális kollapszusok követik. Csak emlékeztetőnek idézzünk Almási Miklós filozófusnak *Napóra a Times Square-en, a pénz forradalma az ezredvégen* című, még 1995-ben(!) megjelent könyve A virtualitás=életforma (Jobb város/jobb élet?) fejezetéből: „Az újkapitalizmus építészeti beruházása ... imaginárius térben dolgozik: minden korábbi meghaladó épülettornyait és negyedeit nem a városlakókra szabják – a pénz hatalmának díszleteként funkcionálnak. A díszletező pedig a befektető-városfejlesztő, ... akinek a város egy kerület, ami megérett arra, hogy szanalják.”

Ám a globális maffiapénzek tisztára mosásának kozmikus dimenziókba katapultáló, igazi űrgyarmatosító várostelepítő „rakétája” éppen napjainkban startolt. „*Azt gondolom, a földi életet annak növekvő veszélye fenyegeti,* – jelenti ki világűrben tartott „sajtótájékoztatóján” Stephen Hawking, a Newton szellemi örökségét viselő ünnepelt fizikus – *hogyszer egy katasztrófa, mint a globális felmelegedés, mint a nukleáris háború, a biotechnológia segítségével kifejlesztett mesterséges vírus, vagy egyéb veszély letörli a Föld színéről. Azt hiszem, az emberi fajnak nincs jövője, ha nem lép ki az űrbe. Éppen ezért kívánom felkelteni az érdeklődést az űr iránt.*” – „Ezek a mondatok – kommentálja reflexiójában a Balogh János-tanítvány **Bujtor László** geológus a Liget 2007/9-es számában – egy világhírű tudós és avatott tollú ismeretterjesztő véleményeként tudományos felhatalmazást adnak a földi élet további gátlástalan kihasználásához. Keserű szájjal mondom: ez a nyilatkozat a globalizáció motorját alkotó világcégek és a pénzért gerincét pironkodva, ám függetlensége utolsó roncsaiba kapaszkodva azért némi eleganciával meghajtó tudóstársadalom krémjének cinkos összekacsintása. Mondhatja ezután bármely érdekcsoport (legyen az olaj-, gáz-, szén-, bányászati- stb.); küszöbön a megoldás. Ha nagy lesz Földünkön a gond, majd kivándorlunk. (...) Most már magabiztosan állíthatják a csúcsmenedzserek – hiszen a legnagyobb tudós elmék mondják, hogy utunk a csillagokba vezet.”

És a 9. Velencei Biennálé svájci pavilonjában 2004 őszén bemutatott Felnagyított Föld, avagy Globus Cassus fantáziacímre hallgató megaterv – miképpen azt [Mammonmutációk](#) című szövegünkben (M.P.) már részleteztük –, pontosan ezt a beteg, kozmikus léptékű technopozitivistá utópiát előlegezte meg. A műbolygó „konceptiója” egyébként **Buckminster Fuller Földűrhajó** ideájának „űrbe szalajtott” gőlemöccse is lehetne, de a huszadik század eleji orosz kommunista Fedorov szigorúan „orvostudományos” alapokon nyugvó, „technofantasza-túlvilágképével”, materialista feltámadás-elméletével is rokonítható.

Úgy ítéltük meg, hogy a fenti, katabolikus szekvenciákban sűrűsödő katasztrófa-szimulációk a nem-euklidészi terek és a Gömböc találmáit modellező architektonikus gömböc-játékok közül – a *konvex* terekkel vizsgált kísérleteknek feleltek meg. Ezeket makro- és mikro-globálisan is balesetveszélyesnek, roncsgömböcökhöz és roncsársadalmakhoz vezető eljárásnak találtuk, amelyekről a Gömböc-simogatóban okosabb lemondanunk.

Fentiekből arra a következtetésre jutottunk, hogy a Jobb város / jobb élet felhívásra inkább földközeli, ökológiailag kezelhetőbb választ adunk. E sorok írásakor a város és vidék aránya már 55% fölött van a Földgolyón. Egy természeti katasztrófa, mint ami mondjuk a Sanghaji Expó tervpályázatának beadási határidejekor (tehát 2008. május 13-án) a kínai

Szecsuan-tartományban történt – földrengéssel és áradással, folyók és települések térképének „átrajzolásával” – vajon a „földszintes” vidéken, vagy a magasházakkal zsúfolt nagyvárosokban okozott-e tetemesebb pusztítást? Olyan városokban, mint mondjuk a szecsuan Vencsuan, amelynek újjáépítésére azonnal egy nemzetközi tervpályázatot írtak ki Kínában. És talán gondoljuk meg, egy esetleges hurrikán vagy egy (természetesen „globális” érdekeket szolgáló) „felszabadító” háború alkalmával – az alacsonyabb beépítésű vidéken vagy valamely metropolisz panelmonstrumában lenne-e nagyobb esélyünk a túlélésre?

Ezért a Jobb város / jobb vidék / jobb élet emberibb arányait – a Gandhi és Correa által is preferált globális településföldrajzi egyensúlyt – a Gömböc nyugalmi állapota (S) felé tartó analógiában kerestük. Amelyet a **konkáv**- azaz a tányér- (illetve tenyér)szerű – mandalaként biztonságosan körbe ölelő – Gömböc-simogató magatartással modelleztünk. Pontosan a Kedves Zsüri által is hiányolni vélt, „finoman a tenyerére emelő” alkotói hozzáállással. Mert éppen erre való a mandala is, miképp azt Meggyesi Tamás egy kiállítás-megnyitó bevezetőjében kihangsúlyozta: **„Talán érdemes felidézni ennek az ősi, a tibeti misztikában gyökerező szimbólumnak az eredeti jelentését. A mandala tehát meditációs eszköz, egyfajta spirituális „képesség-erősítő” (...) A belépés szabad, de a haladás már feltételekhez van kötve – miként Mozart Varázsfuvolájában is a jelölt párnak először kemény próbákat kell kiállnia.** (Mi elakadtunk a feltételeken; vajh’ a Kedves Zsüri mely tagja állta a próbát?) **A szörnyetegek egyrészt távol tartják a méltatlanokat, másrészt védik a bátrakat a befelé vezető úton a rájuk leselkedő veszélyektől. (...) Tudjuk, hogy valamikor, a mítikus ködbe vesző aranykor idején a kézművesség még szakrális tevékenység volt. Azóta egyre többet felejtünk, így a munka is teherré vált, amit ráadásul nem önmagáért, hanem az érte járó juttatásért** (Pálya- és sikerdíjak, rendezői és bírálói prémium, protokoll, reprezentáció, konténer-bérlet és egyéb költségek) **végzünk – és ezzel részt vállalunk az „egyetemes létrontás”-ban – ahogy Hamvas Béla mondaná. (...) Az alkotás – és ebből a szempontból egész életünk is – valójában egy olyan „opus”, amivel a mandala vagy a labirintus titokzatos magját közelítjük meg, vagyis saját átváltozásunkon munkálkodunk.”**

Az építész Charles Correa például a térvé emelt mandalák több ezer éves városbiológiai tradícióját „emelte be” a legelőremutatóbb 21. századi reform-architektúrába. A mandala-alaprajzú medenceterek felfogják a hirtelen lezúduló esővizet, ami a rákövetkező kánikula idején elpárologva, szellőjárta túlélőteret biztosít leggazdagabbaknak és legszegényebbeknek egyaránt. Olyan, Mikropoliszként megjelenő, spontán közösségi teret, ami egy kicsit szakrális, ég alatti városi köztér is, a mikro- és a makrokozmosz besétálható tükörképe. Ez a köztér-építészeti elem a legkisebb településektől az Óriásvárosokig egyensúlyozhatná (mikro- és makro-geográfiailag is!) valamelyest a klímaváltozás szélsőségeitől sújtott közösségeket. Mert egy-egy ilyen mandalaként megjelenő medencetér agóraként, kvázi amfiteátrumként is használatos. És a belőle „származtatott” kiállítótér serpentinjeivel és centrumával, a Gömböc viselkedéskultúrájának „áthallásaira” – architektonikus gömböcjátékára – is érzékeny térbeli médium. A Jobb város, jobb élet relációban is.

Ezért szántunk a 2010-es Sanghaji Expó Magyar Pavilonja installációinak tervezésekor – egyfajta 21. századi crossover-architektúráként – meghatározó szerepet a mandalának. Kitejelítve ezt a mandalát a „barlang-szerű” belépő-beavató és a Gömböc-simogató elbocsátó tereivel. Ebbe az elbocsátó-átjáró térbe terveztük a Gömböc-simogató pultokat, ahol „kézzel foghatóan” meggyőződhetünk róla, hogy igenis létezik egy ideális, egy platóni tisztaságú, örökké tartó világ. Melynek (evilági és túlvilági) határán – „átjáróján” – a Gömböc, mint ideális test, mint kozmikus világmodell keresi „kézzel fogható” egyensúlyát. És ez az ideális világ „jelen lesz” akkor is (milyen megnyugtató ezt tudni!), ha figyelmetlenül „karbantartva”

kiütjük („padlóra küldjük”, „kigolyózzuk”?) bolygónkat, netán „leradírozzuk” róla önmagunk. Vajon felelősebb emberekké varázsol-e bennünket a Gömböc, mint kozmikus világmodell – parányi létünk „átmeneti terében”? **„Mondhatjuk, az embernek mint a teremtés legfontosabb földi objektumának, de úgy is mondhatjuk, hogy a földi fejlődés jelenleg legmagasabb értékű produktumának gyökeres megváltoztatásával próbálkozhatunk csak azzal, hogy önpusztításunk folyamatát megállítsuk, és talán meg is fordíthassuk.** – írja Beney Zsuzsa Endreffy Zoltán: „*hogy művelje és őrizze...*” című humánökológiai esszéjének előszavában, melyet a Gömböc viselkedéskultúrájához analógiát keresve forgattunk – ***Nem szabad erőfeszítéseink kimenetelét, határfokát fontolgatnunk. Enélkül csak lelkiismeretünk parancsának engedve kell szólnunk, s hogy a bizalomnak, a sokszor irracionálisnak tűnő reménynek erősebbnek kell lennie a mérlegelésből fakadó pesszimizmusnál. Vannak – ha ritkán is – olyan helyzetek, amikor az irracionalista remény teremt meg a racionális cselekvés lehetőségét, és vannak olyan embertársaink, akik filozófus létükre is az értelemnél magasabb rendű értelem nevében szólnak hozzánk.***”

*

Talán a Beney Zsuzsa által remélni remélt „irracionalista remény” vöröscsillag-szemű, rémmesebeli gömböc-mostohája, tükröm-tükröm-tavi lidérce incselkedhetett velünk, amikor annak ellenére megjelentünk a Hattyúház kilencedik emeleti előadótermében a 2010-es Sanghaji Expó Magyar Pavilonja külső és belső tereire kiírt tervpályázat eredményhirdetésén, hogy a meghívó értesítőt csak a legutolsó napon kaptuk kézhez. Még az ős-szocreál úri murik alkalmával „időzítették”, a véletlent megkísértve – ily módon a leveleket. Ha az ominózus eseményre (menyegzőre, választási vagy vadásztársasági vacsorára, pitbull-viadalra, keresztelőre, kiállításra, kivégzésre, színházi bemutatóra, vállalati bulira, temetésre, tervpályázati eredményhirdetésre, ingyen-cirkuszra, kollektív rágógumira) a megszokottnál mérsékeltebb örömmel várták a delikvenst, ám a „rendezők” a népjóléti falka-etikett oltárán mégiscsak áldozni szerettek volna. Mintegy tapintatosan jelezvén e finom, késleltető gesztussal, hogy ***örültünk, hogy eljöttél, de még annál is jobban örültünk volna, ha nem jöttél volna el...*** És valóban, le a kalappal, a rendezők most is kitétek magukért. Talán az odakinn zuhogó eső miatt? – a Gömböc világhírnevéhez méltatlanul, egymástól neurotikusan és jól elkülönülő csoportokban – valószínűtlenül kevesen üldögéltek a teremben. A „tömöttebb” első sorokban azok, akik, mintha már valamit tudtak volna, közvetlen szemben a széles asztal mögötti fogadó bizottsággal. Egyre gyérülőbb hátsó sorok, leghátul, lélekmelegítő ismeretlenségben, egyedül gubbasztottunk szép szakmánk globális roncsársadalmát képviselve. Megvártuk az ilyenkor szokásos tízpercet, volt idő „felmérni” a terepet. A terem két oldalán végig asztalok, rajtuk „arccal a föld felé fordítva” (N. I. és társai) – a pályaművek. Előrébb a preferált pályamunkák tornyosultak, mintegy a fent említett „spontán ülésrendet” megidézendő. Hátrébb, a „Sajnáljuk, ezúttal Ön nem nyert!” pozíciójú pályázatokból csak egynéhány lapot pakoltak az asztalra tapintatosan a rendezők. Nem lehettek kételyeink. (Leges leghátul, a mi barna csomagolókartonra kasírozott lapjainkból pusztán két darab árválkodott.)

Köszöntő. Kedvesen előadott, tömör értékelés. A pályadíjak átadása. Taps. Az egyik zsűritag az egyik preferált pályamunkával puszi-puszi – összeborul... („***Hát, ugye, ez az, amit a kultúrpolitika akart.***”) Néhány évtizeddel, emberöltővel ezelőtt az elbírálók és a „kevésebb” elbíráltak közt is kialakult némi levezető társalgás ilyenkor. Nem túl meggyőző kezdeményezés a részünkről az egyik (amúgy éppen harminc éve kölcsönösen ismert) kedves zsűror irányában. Parola. Szükszavú szevasz, szevasz. Aztán, („***hát, persze, nem tetszem a***”

kultúrpolitikának”) röpke kínai félmosoly és fakép és el... (Talán majd a pályaműveket bemutató kiállítást követő [„szakmai vitán”](#)...)

Aláírjuk a Bíráló Bizottság Zárójelentésének kézhezvételét igazoló lajstromot.

Nem bántuk meg, hogy eljöttünk.

Mújdricza Péter és Nassli Viktor